bilanci, kamž podle zkušeností let dřívějších počítá autor hlavně předčasný sestup na nižší úrokovou míru při kmeni našich papírů ukládacích.

Kdy chvíle od autora naznačená bude moci nadejíti, nedá se arci vysloviti. Na ten čas stojíme před velkou sfingou naší nové obchodní politiky. Nevíme, jaké budou účinky nového všeobecného celního tarifu, jak vypadnou nové obchodní smlouvy. A kdežto autor se v příčině velkých konversí obává následků, k jakým vedly konverse let devadesátých, ohlašuje právě finanční ministr konversi velkého slohu, již nic ani přibližně rovného v celých dosavadních finančních dějinách rakouských nelze po bok postaviti. Podobá se, že finanční správa právě té okolnosti chce vykořistiti, kterou autor naší knihy uvedl mezi příznivými okolnostmi, jež by mohly proud zlata k nám vésti, totiž velikého stlačení míry úrokové, které spůsobila deprese průmyslová v zahraničním světě, zvláště v Německu panující. Chce z ní ovšem kořistiti ve směru jiném. S jakousi pevnou důvěrou očekává náš finanční ministr, soudíc dle řeči jeho, v níž svůj velký konversový plán sněmovně poslanecké ohlašoval, že plán ten se povede. Protože ale i při nejpečlivějších výpočtech a šťastném využití všech okolností nepříznivé vlivy na náš domácí trh peněžní při konversi takových ohromných rozměrů nejsou zcela vyloučeny, na př. citelnější návrat jisté části našich v cizině umístěných efektů, jest na snadě, že sám tento plán vylučuje možnost okamžitého započetí výplat hotových. Správna jest tu jenom politika opatrnosti. Naše poměry nesnesou žádných odvážných zkoušek obtěžkacích. *Dr. Albín Bráf.*

K ažiové theorii úrokové.

Píše *C. Horáček.*

Problem úrokový, to jest otázka, proč a z jakého důvodu kapitál nese vlastníku svému důchod bez jeho přičinění, zaměstnávala již filosofy starého věku. Původně, na nevyvinutějších stupních hospodářských, kdy výrobní činitel kapitálu ještě měl daleko podřízenější význam, než dnes, byl to především smluvený důchod z kapitálu, jevící se ve způsobu úroků, jenž v tom směru bil do očí a jest znám již odpor Aristotelův a celé pozdější nauky kanonistické proti braní úroků. Odpor tento došel výrazu i v praksi církevními i světskými zákazy úrokovými, jež teprve novodobému vývoji hospodářskému podařilo se překonati.

Otázka úroková nepřestala však býti jedním z nejzajímavějších problemů národohospodářské theorie a každý čelnější theoretik byl, třeba mimovolně, nucen jí se zabývati.

Tak vznikly různé theorie o vzniku důchodu kapitálového, čili theorie úrokové. Jest zásluhou předního zástupce rakouské Mengerovy školy, *Böhm-Bawerka,* že různé tyto theorie po věcné stránce soustavně seřadil, roztřídil

a kriticky ocenil. Učinil tak ve svém proslulém díle »Kapital und Kapitalzins«,[1]) kde rozeznává tyto hlavní theorie úrokové:

1. Theorii produktivní, jež vychází z předpokladu produktivnosti kapitálu. Tuto theorii dělí opět ve dvě odnože: t. zv. naivní produktivní theorii (Say, Roscher, Kleinwächter, Leroy Beaulieu), která spokojuje se nepopíratelným jevem fysické produktivnosti kapitálu, to jest skutečností, že pomocí kapitálu lze vyrobiti více statků než bez něho. Této theorii namítá však autor, že více statků neznamená vždy ještě vyšší hodnotu těchto statků. Druhá odnož této theorie t. zv. motivovaná produktivní theorie (Lauderdale, Malthus, Carey, Thünen, Roesler) snaží se sice dokázati nejen fysickou, nýbrž i hospodářskou produktivnosť kapitálu t. j. že pomocí kapitálu docílí se při výrobě nejen více statků, nýbrž i více hodnoty než bez kapitálu, ale důkaz tento se dle autora stoupencům této theorie nezdařil.

2. Theorii užívací (Nebenius, Hermann, Knies, Menger), jež vidí v úroku náhradu za přenechané užívání kapitálu, konstruujíc, že vedle hodnoty podstaty statkové tvoří i užívání jeho zvláštní statek hodnotný, o sobě scizitelný. Proti této theorii namítá autor, jako již kanonisté, že samostatná hodnota užívání odlišná od hodnoty podstaty by existovati mohla pouze při statcích nezužívatelných, nikoliv však při statcích zužívatelných, při nichž právě užívání pozůstává ve spotřebě samé podstaty statku.

3. Theorii zdrželivostní (abstinenční) (Senior, Bastiat, Marshall), jež spatřuje v úroku odměnu za zdrželivosť kapitalisty, proti čemuž nalézá autor správnou výtku socialismu, že o nějaké oběti vlastníka kapitálu často ani řeči býti nemůže.

4. Theorii pracovní, již dělí opět na odnož anglickou (James Mill) a francouzskou (Courcelle Seneuil, Cauwès) považující kapitál pouze za uspořenou práci a tedy úrok za odvozený důchod pracovní, a na odnož německou (Schäffle, Wagner) kladoucí důraz na to, že i kapitalisté vykonávají důležitou funkci společenskou, za kterouž béřou odměnu. Také obojí tuto theorii nenalézá autor dostatečnou.

5. Theorii vykořisťovací (Thompson, Sismondi, Proudhon, Rodbertus, Marx) vycházející z předpokladu, že směnná hodnota závisí od lidské práce, že při výrobě soukromopodnikatelské vzniká nadhodnota, ježto zaměstnatel jakožto vlastník prostředků výrobních nutí dělníka pracovati déle než by bylo třeba k reprodukci jeho pracovní síly, a že vzniklá takto nadhodnota jest právě důchodem z kapitálu, jejž si podnikatel přisvojuje. Proti tomu namítá autor samo pochybené východisko hodnotné theorie pracovní.

Vedle těchto určitě vyhráněných theorií uvádí ovšem autor ještě jiné, více méně neujasněné a eklektické, jež rovněž podrobně kritisuje. Avšak Böhm-Bawerk neobmezil se jen na kritiku, nýbrž zavrhnuv všechny theorie dosavadní vytýčil a obsáhle zdůvodnil ve druhém díle svého spisu svou vlastní theorii úrokovou, při čemž byl ovšem nucen propracovati se základními pro-

[1]) Inšpruk, I. díl 1884, II. díl 1889. Loňského roku vyšlo prvního dílu druhé vydání.

blemy národohospodářské theorie vůbec. Úroková theorie Böhm-Bawerkova nazvána byla (původně nikoliv jím samým) theorií ažiovou a jest stručně tato:

Vycházeje od hodnotné theorie o hraničném užitku klade autor důraz na rozdíl mezi hodnotou statků přítomných a budoucích. Statky přítomné mají vždy vyšší hodnotu než statky budoucí a to z příčin různých, zejména ale proto, že nad ně vynikají po stránce technické. Mají tedy naproti nim jisté ažio, jež jest tím značnější, čím větší jest mezi nimi rozdíl časový. Zápůjčka není leč směna statků přítomných s budoucími a úrok jest právě náhrada onoho hodnotného rozdílu časového. A podobně lze vysvětliti kapitálový důchod podnikatelů. Produktivní statky jsou budoucím zbožím a přírůstek jich hodnoty jest důchod kapitálový. Proto úrok jest kategorie ekonomická, nikoliv historická, a vznik i důvod jeho jest neodvislý od platných řádů právních.

Co do této své úrokové theorie ažiové měl ovšem Böhm-Bawerk již předchůdce, zejména Galianiho, Turgota, Raëa, Jevonsa. Avšak to byly pouhé předzvěsti a jemu bez odporu přísluší zásluha, že theorii tuto vědecky zdůvodnil a formuloval. A formulace tato uvítána byla z četných vážných stran jakožto cenné, ba přímo epochální obohacení národohospodářské theorie vůbec. Ale povstali ovšem i odpůrci, kteří buď ve zvláštních úvahách kritických anebo v samostatných spisech methodu i poznatky Böhm-Bawerkovy rozebírají a různé pochybnosti a námitky vyslovují. Tak zejména *Lexis*, *Stolzmann*, *White*, *Taussig*, částečně i *Philippovich* a j. To přimělo Böhm-Bawerka k obraně jeho ažiové theorie úrokové, jež vyšla pod názvem: »Einige strittige Fragen der Capitalstheorie« původně ve vídeňské »Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung,« později samostatně [1]) a jež má za účel blíže objasniti některé otázky, jež daly příčiny k pochybnostem.

Tak především these, že čím výrobní proces jest delší, tím že jest vydatnější. Tuto thesi nyní autor, aby ji udržel, blíže vysvětluje: jednak, že neměl na mysli produkční období absolutní, nýbrž jen průměrné, dále že pod vydatností zde rozuměl technickou vydatnosť, tedy více produktů, nikoliv ekonomickou vydatnosť, tedy větší jich hodnotu. Konečně činí autor ústupek, že these jeho není bezvýjimečná a že připouští tedy i výjimky. S těmito obmezeními přistupuje pak autor k zevrubnému vyvracení námitek zejména *Lexisových*. Dokazuje nemožnost požadavku Lexisova, že nutno jest thesi tuto konkretně ve všech případech dokázati, nýbrž stačí dle autora jen několik příkladů, aby její platnosť byla prokázána. Tato platnosť dotud zůstane neotřesena, pokud není proveden protidůkaz její neplatnosti. Ostatně jest všeobecně uznáno, že výroba pomocí kapitálu jest vydatnější než bez kapitálu, ale právě výroba kapitalistická jest vždy delší, než výroba akapitalistická. Vždyť kapitál sám jest nahromaděná práce a při výrobě pomocí kapitálu kooperuje tedy »stará práce« s nynější. Dále se obrací autor proti námitce Lexisově, že ve skutečnosti délka výrobního období vůbec se nedá určiti a že technické pokroky, jež činí výrobu vydatnější, výrobní období zpravidla neprodlužují, nýbrž zkracují. Neboť nepřijde zde na konečné, poslední období výrobního

[1]) Vídeň, 1900.

procesu, jež pomocí hotového již prostředku výrobního jest ovšem poměrně krátké, nýbrž i na ono období, jehož vyžadovalo zhotovení onoho výrobního prostředku samo. Ostatně nesmí se stotožňovati doba pracovní k vyhotoven výrobku potřebná s dobou výrobní. Autor dále připouští, že některým znamenitým vynálezem výrobní období může býti zkráceno, ale daleko četněji vyskytuje se opak, kde období to se prodlužuje. A každé takové prodloužení nastává tam, kde proces výrobní vyžaduje více kapitálu, v němž stělesněno jest více dnů pracovních. Ano právě následkem absolutního nedostatku kapitálu vůbec nelze dosud ani všech starších vynálezů technických dostatečně využitkovati, zejména oněch nikoli, jež nezaručují výnosnosť převyšující obvyklou míru úrokovou. Naproti tomu vynálezy, které výrobní dobu skutečně zkracují, jsou velmi řídky a mají tu vlastnosť, že rázem zatlačují dřívější méně výhodný způsob výrobní. Lze jich tudíž využíti poměrně jen kratší dobu a jen v jednotlivých určitých výrobních odvětvích. Vynálezy výrobní období zkracující nejsou tedy zjevem pravidelným a nelze také mluviti o tendenci čelící k ustavičnému zkracování tohoto období, neboť tendence taková by byla jen návratem k původní, bezkapitálné výrobě. Poněvadž pak vynálezy výrobu zkracující týkají se vždy jen určitého výrobního odvětví, nepřekážejí nikterak, aby v ostatních odvětvích používáno bylo i na dále vynálezů výrobu prodlužujících. Pravidlo o větší vydatnosti delších výrobních cest tedy nikterak nevylučuje, aby v určitých případech a přechodně i kratší výrobní cesta byla výhodnější. Takové výjimky pravidlu tomu nikterak nejsou na újmu. Ostatně celé ono pravidlo mělo dle autora jen účel podepříti theorii, že statky přítomné mají větší hodnotu, než statky budoucí a toho docílil on již tím, že zůstává nepopřeno, že poptávka po přítomných statcích nutných k tomu, aby pomocí jich prodloužením procesu výrobního docílilo se většího výsledku, převyšuje nabídku takových statků i u národů kapitálově nejbohatších a že tedy tento číselný poměr přítomným statkům přičiňuje ažio a tím způsobuje vznik kapitálového úroku.

Autor obrací se proti další výtce Lexisově, jenž namítá, že nějakého přesného poměru mezi trváním výrobního období a produktivnosti práce vůbec stanoviti nelze, poněvadž délka výrobního období jest vůbec nezjistitelna. Neboť považuje-li se výrobní proces za celek bez zřetele ku dělbě práce, pak by bylo nutno při zjišťování délky tohoto výrobního procesu počíti již s výrobou prostředků výrobních samých a prostředků výrobních těchto prostředků výrobních atd. zpět až do nekonečně vzdálené minulosti. Tím přestává však všechna přesná měřitelnosť této časové délky. Autor přiznává, že pojem výrobního období jest veličina velmi těžko měřitelná, máme-li na mysli absolutní výrobní období. Jinak se to má však s průměrným výrobním obdobím aneb s průměrnou čekací dobou. I tuto nelze sice zjistiti exaktně, ale přibližně ano. Neboť pustí-li se se zřetele ony v dávnou minulost spadající živly, jež k výsledku výrobnímu celkem jen nepatrně přispěly, může zkušený technolog snadno určiti, jaké průměrné výrobní doby pro jednotlivé druhy statků přibližně asi jest potřebí. Pro jednotlivého podnikatele, který na základě dělby práce jen část výrobního procesu provádí, jest ovšem délka celkového výrobního období lhostejna. Mimo to popírá autor, že by tvrdil,

že mezi délkou výrobního období a mezi vydatností výroby jest nějaký pevně číselný poměr. Zde není třeba nějakého exaktního měření, nýbrž stačí poznatky zkušenostní.

Na to se autor široce obírá otázkou, je-li výnosnosť a její výše tehdy, rozpadá-li se celé výrobní období po provedené dělbě práce na jednotlivé soukromopodnikatelské časové oddíly, závisla od celého onoho výrobního období, či jen od jeho posledního časového oddílu, a dospívá k odpovědi, že od obou, aniž by v tom bylo podstatného odporu, a obrací se po té opět proti názoru, že by theorie národohospodářská nesměla operovati veličinami nesměřitelnými. Poukazuje k tomu, že i ve vědách přírodních mnohé jsou síly dle nynějšího stupně našeho poznání nesměřitelné, aniž by kdo váhal uznati je za příčiny určitých následků. Poukazuje k nákladovému zákonu cenovému, jenž operuje rovněž neznámou veličinou »nákladů«. Nezjistitelnosť takových konkretních okolností vykonává pouze vliv po stránce methodologické, ježto induktivní cesta badatelská v takových případech pak jest vyloučena, nikoliv však dedukce. Také pro praktické upotřebení pouček theoretických důležita jest přesná znalosť určitých předpokladů, avšak pro sestrojení pravidel všeobecných přesnosti takové nutně potřebí není. Jest jinou věcí, věděti, jak určité příčiny působiti musí, a jinou opět, jak v daném případě skutečně působí, první jest úkolem theorie, druhá úkolem prakse.

Autor přechází nyní k jiným námitkám, od Lexisa k *Philippovichovi*. Tento jest názoru, že samostatný důvod vzniku příslušeti může jedině onomu kapitálovému důchodu, jenž se jeví ve formě úroků zápůjčných, nikoliv ale onomu, jenž jest částí důchodu podnikatelského, od něhož nemůže býti odloučen. V takovém odloučení vidí methodickou chybu, která pro theoretický výklad vzniku důchodu kapitálového nezůstává pak bez povážlivých následků. Ovšem ani Philippovich nesměsuje kapitálový důchod podnikatelů s jich důchodem podnikatelským, nýbrž on dělí tento na zisk kapitálový, rovnající se obvyklé míře úrokové, na podnikatelskou mzdu, rovnající se obvyklé mzdě za podobný výkon pracovní a konečně na osobní podnikatelský zisk, jenž tvoří právě to, co z důchodu podnikatelského zbývá po srážce podnikatelské mzdy a zisku kapitálového. Avšak Philippovich pokládá za důvod vzniku a výše také oné části důchodu podnikatelského kterou nazývá ziskem kapitálovým, obmezenosť a vzácnosť osobních vlastností podnikatelových, v čemž dle autora se mýlí. Při zisku kapitálovém na těchto skutečnostech pranic nezáleží, ale ovšem závisí od nich výše zisku podnikatelského. Osobní živel nemůže býti konstitutivním činitelem zisku kapitálového. Námitka Philippovichova, že při nezdařeném podnikání po případě také není žádného zisku kapitálového, není správna. Zisk kapitálový jest zde pouze zmenšen neb docela pohlcen ztrátou podnikatelskou, která jest záporem zisku podnikatelského. Philippovich v důsledcích toho má pak dvojí úrokovou theorii: jednu co do zapůjčných úroků a druhou co do kapitálového zisku podnikatelů.

A podobné, ale ještě očividnější dvojakosti dopouští se dle autora *Dietzel*. Tento naopak nalézá sice thesi autorovu, že přítomné statky mají

větší hodnotu než statky budoucí, samozřejmou a diví se, že autor thesi tu teprve obšírným způsobem dokazuje. Tím zároveň uznává ažiovou theorii úrokovou za správnou. Avšak on uznává nejen odůvodněnosť této theorie, nýbrž nesouhlase s kritikou a zavrhováním theorií ostatních, produktivní, abstinenční, užívací, vykořisťovací, prohlašuje i všechny tyto theorie za správny. Jednou lze jev úrokový vysvětliti tou theorií, po druhé onou, není tedy pro vznik úroku dle Dietzla platna theorie jen jediná, nýbrž v každém konkretním případě jiná. Autor obrací se ostře proti nemethodičnosti takového hromadění různých theorií, jimiž jeden a týž hospodářský jev má býti vykládán. Mohou ovšem jevy sobě podobné z různých příčin býti odvozovány, pak ale jest podobnosť takových jevů jen rázu čistě zevního, nikoliv vnitřního. Taková pouze zevní podoba v oboru hospodářském jest ku př. mezi různými druhy důchodů (z práce, z kapitálu, z pozemků, z podnikání), avšak vnitřně jest mezi nimi hluboký rozdíl. Proto každý z nich jinak nutno odůvodniti. Leč o sobě jest každý jednotlivý druh důchodů kategorií jednotnou a důvod vzniku jeho musí býti tudíž také vyložen jednotně. Právě proto vylučuje se z pojmu důchodu kapitálového ku př. náhrada risiková, poněvadž důvod vzniku jejího jest zcela jiný. V pojmu důchodu kapitálového nelze rozeznávati nějaké zvláštní poddruhy, které by různými odlišnými theoriemi daly se vykládati, pojem ten jest jediný a také theorie může býti tedy jen jediná, právě tak jako zákony, jimiž úrok a jeho výše se řídí, jsou rázu jednotného. Není možno rozhodnouti se pro více theorií najednou. Jedna theorie odporuje druhé a nelze na základě několika theorií různých současně vyvoditi důsledků logických bez vnitřních odporů. V nesmiřitelném odporu jest na příklad theorie produkční, jež přikládá kapitálu zvláštní sílu výrobní, s theorií vykořisťovací, u níž naopak jediným zdrojem výrobnosti jest práce. Mezi těmito protichůdnými theoriemi kompromis možný není. Stanovisko Dietzlovo není jen naivně eklektické, nýbrž vědomě methodicky chybné.

Po té autor vrací se zase k Philippovichovi, aby se bránil proti námitce jeho, která jest podobného druhu, jakou on sám vytýká Dietzlovi, totiž že theorie ažiová celý problem úrokový nevyčerpává nepodávajíc vysvětlení zejména oněch způsobů důchodu kapitálového, kde tento vzniká bez rozdílu časového. To děje se pak zvláště tam, kde technicky výhodnějším přetvořením kapitálu dospěje se k vydatnějšímu výrobnímu výsledku, aniž by kapitál sám se rozmnožil a tedy výrobní období prodloužilo Naproti tomu podotýká autor, že není třeba, aby v každém jednotlivém případě nutně úrok vznikal prodloužením výroby, nýbrž že stačí, děje-li se tak jen v dostatečně častých případech. Také námitka Philippovichova, že mnohdy úrok vůbec se neobjevuje, není správna. Scházení úroku ve výrobě jest prostě pathologickým zjevem hospodářským, jest jen důkazem, že podnikání nesetkalo se se zdarem, že výsledek výrobní neuhražuje svůj náklad, do něhož nutno vždy včítati i úrok. To stane se patrným, nevyráběl-li podnikatel s kapitálem vlastním, nýbrž vypůjčeným. Zde i při nezdaru podnikatelském jest povinen zaplatiti věřiteli úrok, o který ovšem jeho ztráta podnikatelská se ještě zvýší. Proto ale také nelze tvrditi, že by odstraněním příčin nezdarů podnikatelských úrok nově vznikal, nýbrž on pouze, byv prve utajen, stává se nyní zjevným.

Zvyšení vydatnosti výroby následkem zdokonalení techniky nemá v zápětí zvyšení důchodu kapitálového, nýbrž podnikatelského.

Autor obrací se dále proti úrokové theorii Lexisově, dle níž tento odvozuje vznik úroku z hospodářské převahy podnikatele nad dělníkem a odvislosti tohoto od onoho, a nazývá theorii tuto po Marxovi vulgárně ekonomickou odnoží socialistické theorie vykořisťovací. Také Dietzel a Stolzmann nejsou daleko theorie vykořisťovací, ježto považují braní úroku jen za historický a relativný druh důchodu. Ale úroková theorie vykořisťovací, má-li logicky býti vybudována, musí býti vybudována jedině na marxistické theorii hodnotné resp. nadhodnotné. Je-li nadhodnostná theorie správna, jest i úroková theorie vykořisťovací správna. Dnes jest ale dle autora nesprávnosť nadhodnotné theorie dokázána a padá-li předpoklad, padá i důsledek. Nesprávnosť marxovské theorie nadhodnotné uznávají patrně i Dietzel a Stolzmann, ale jak chtějí pak odůvodniti úrokovou theorii vykořisťovací? Také autor uznává, že odvislosť dělníkova od podnikatele má nepříznivý vliv na výši podílu jeho z výsledku činnosti výrobní, ale tento případný zisk podnikatelův na dělníkovi není normální důchod z kapitálu, nýbrž má povahu lichvy, jež objevuje se všude tam, kde při svobodné smlouvě jedna ze smluvních stran využitkuje odvislosti a hospodářské tísně druhé, tedy nikoliv jen v poměru mezi dělníkem a zaměstnatelem. A konečně i za takové úpravy majetkové, při které by o nějaké odvislosti dělníka od podnikatele nemohlo býti řeči, byl by přece důchod kapitálový, jsa rázu absolutního, nutným jevem hospodářským.

Autor se pak ostře obrací proti domnělým ústupkům, které činí někteří čelní theoretikové vědeckému socialismu a tvrdí, že tak činí po proudu mody. Mluví přímo o antikapitalistické modě, o ekonomické secessi atd. Vykořisťovací theorie úroková jest takový »bludný balvan«, který bez organického spojení jen pod vlivem »sociální mody« připletl se do národohospodářské theorie a tam nyní straší. Ale co do jisté míry přípustno jest v národohospodářské politice, to nesmí míti místa v theorii, a mezi politikou a theorií nutno činiti pronikavý rozdíl, asi tak jako mezi srdcem a hlavou. V theorii neplatí sympatie a antipatie, ani účelnosť a neúčelnosť, nýbrž jedině pravda a theoretik nesmí se ani vědomě ani nevědomě říditi jinými motivy, než touhou po poznání. Je-li pracovní hodnotná theorie a související s ní úroková vykořisťovací theorie nesprávna, pak ovšem také praktické programy o theorie ty se opírající spočívají na nesprávné diagnose, a žádný léčebný prostředek na nesprávné diagnose založený nevede k uzdravení. Nutno znáti především pravé a skutečné příčiny, pak lze teprve hledati správné prostředky. Avšak theorie sama musí býti každé tendence prosta.

Tím autor obranu své ažiové theorie úrokové končí. Skvělý stylista rakouské školy národohospodářské nikde se v ní nezapře. Böhm-Bawerk má zvláštní dar nejobtížnější pojmy a dedukce abstraktní podávati průhlednou, ba přímo zábavnou formou a stává se tím odpůrcem velmi nebezpečným, získávaje pro názory své čtenáře i tam, kde jinak zbývá ještě leckterá pochybnosť. Nicméně, aby posici svou upevnil, byl přece hned předem nucen v některých věcech učiniti ústupky. Tak zejména co do větší vydatnosti delších výrobních období, kde nejen že připouští výjimek, nýbrž vykládá

pojem »délky« výrobního období ve smyslu nikoliv absolutním, nýbrž relativním a obmezuje vydatnosť na fysickou a nikoliv hospodářskou (hodnotnou), ačkoliv ve svých příkrých kritikách úrokových theorií produkčních hlavní váhu vždy klade právě na moment produktivnosti hodnotné. Příliš ostrý a nikoliv snad zcela místný zdá se býti autorův výpad proti sociálněpolitickým směrům vůbec. Hospodářskopolitické tendence vnášeti do theorie jest dojista nepřípustno, ale i tu platí jistě také o rakouské škole »peccatur intra et extra«.

Ostatně obranou Böhm-Bawerkovou spor o ažiovou theorii úrokovou dojista není ještě ukončen, problem jest příliš složitý a co hlavní, spor oň jest vlastně jen bitkou vedlejší. Hlavní boj vede a dlouho ještě povede se přece jen o základní otázku hodnotnou, určitěji řečeno o theorii hodnotnou hraničného užitku a výsledek tohoto boje sám sebou rozhodne pak i o správnosti či nesprávnosti ažiové theorie úrokové.

Literatura.

Oddíl všeobecný.

Sociologie: 1. *Adolfo Posada*, Literatura y problemas de la sociologia. Madrid, F. Fé, 1902. Str. 305. (Biblioteca moderna de ciencias sociales. publ. A. Calderón y S. V. Camp. Vol. III.).

2. *Émile Durkheim*, Les règles de la méthode sociologique 2. édit. Paris. Alcan, 1901. Str. XXIV + 186.

3. *Charles Seignobos*, La méthode historique appliquée aux sciences sociales. Paris, Alcan, 1901. Str. 322.

4. *Mr. S. R. Steinmetz*, Wat is sociologie? Leiden, Doesburgh, 1900. Str. 52.

5. *Studii sociologici* raccolti in occasione del I. congresso sociologico italiano di Genova. Pubbl. p. c. d. prof. *Franc. Cosentini*. Palermo, Reber, 1900. 2 seš., str. 192.

Ad. 1. Větší část spisu *Posadova* zabírá přehled sociologické literatury počínajíc A. Comte-em až do r. 1900 výběrem najmě těch sociologických prací, kteréž přispěly původními myšlénkami k pokroku vědy. Přehled ten, jakž spisovatel sám připomíná, sdělán jest více ad informationem, než jakožto soustavné a kritické hlubší zpracování hlavních názorů sociologických naší doby (kteréž P. k vydání připravuje) na základě jednak spisů původních, jednak zejména ročnice Durkheimovy (L' année sociologique) a sborníku mezinárodního institutu sociologického (Annales de l' Institut intern. de sociologie).

V rostoucí složitosti problémů naproti někdejším jednostranným theoriím evolucionismu a biologismu shledává P. známku pokroku v sociologii a příčiny tohoto pokroku hlavně v převaze hlediska psychologického, ve